

Bu yazı, ayak üstü yenilerek yürünüp gidilecek "fast food" gibi şöyle bir okunup geçilecek türden değil. Hızla okuyup geçmek isteyenler arada oldukça ilginç şeylere rastlayacaktır muhakkak; ama keyfini çıkara çıkara yenilen bir yemek gibi okuyanın zaman ayırıp ilgisini toplaması uygun olur diye düşünüyorum.

Raffaello, Leone X tra i cardinali Giulio de' Medici e Luigi de' Rossi

İtalyan sanatçı Raffaello, 1518-1519'da Papa X. Leo ile iki kardinalin resmini yaptı. X. Leo miyoptu. Resimdeki Papa X. Leo'nun bakışı tipik bir miyop bakışıdır. Çocuğunuz ya da bir tanıdığınız böyle bakıyorsa ve henüz miyop tanısı konulmamışsa bir göz doktoruna görünmesinde yarar vardır.

Miyopluk, gözün ön arka çapının kırma gücüne göre daha uzun olmasıdır. Miyop, doğal olarak yakını rahatlıkla görürken, uzağı net göremez.

Miyop insan, miyop olmamayı kendinden bilemez; dolayısıyla miyopluğu da. Ya başkalarıyla ya da önceki halleriyle karşılaştırarak birşeylerin aksadığını hissedebilir. Miyopluğu dışarıdan bir müdahaleyle belirlenir. Fark ettiğinde miyop insana göre miyopluk, gözlük taktığında net, takmadığında bulanık görmedir.

Miyop insanların davranışlarında, bunları diğerlerinden ayıran benzerlikler vardır. Birbirlerine benzeyen dikkatleri ve sakarlıkları vardır. Miyop insanla ilişkiye giren, bilincinde olsun olmasın alışkanlıkla miyoplara karşı belli tür bir davranış geliştirir; örneğin gözcü olarak güvenmezken, ince işlerde güven duyar.

Miyopluk, daha çok -özellikle küçük yaşlarda- yoğun biçimde kitap okuma, televizyon seyretme, bilgisayar kullanma sonucu belirir. Raffaello'nun zamanında televizyon ya da bilgisayar yoktu. O zamanlar miyopluk, kitap okumaya işaret ediyordu. Kitap okumaysa, farklı bir topluluk katmanına özgüydü. Topluluk içinde miyop bakış, belli bir katmanın özelliğiydi. Yani insanlar miyop biriyle karşılaştıklarında bu katmandaki insanlara karşı nasıl davranıyorsa öyle davranıyordu.

Doğal olarak miyopluk, miyoba göre miyopluk, özneller arası ilişkideki miyopluk, topluluk gerçeği olarak miyopluk, resimdeki miyopluk, resme bakanın gördüğü miyopluk... Hepsi birbirinden farklı ama hepsi de aynı şey; miyopluk.

Estetik sözcüğünün türetildiği Yunanca «aisthanomai» sözcüğü, bir şeyin duyular aracılığıyla farkına varılmasını karşılıymış. Kant'ın sunduğu içseyrediş (*die Anschauung*) kavramına (bknz.) [Aklın Kuşku Hali](#)'nde geliştirdiğim yaklaşımı kullanırsam; içseyrediş, duyu organlarındaki uyarılma sonucu görüntü, ses, koku ve tadın sözcüklerle ifade edilmeden önce zihinde belirmesine; sevinç, üzüntü, beğenme, iğrenme gibi duyguların zihinde belirmesine; ya da daha önce belirmiş içseyredişlerin zihinde kalan parçalarının birleştirilmesiyle oluşan tahayyüllere karşılık gelir. Estetiğin geniş köken anlamıyla düşünüldüğünde sanatsal etkinlik, öznel olan içseyredişi başkalarında oluşturacak eserler hazırlama etkinliğidir. (Çağdaş anlamda estetik ile ilgili görüşlerini Kant, *Kritik der Urteilskraft* adlı kitabında geliştirmiştir; yaklaşımı farklıdır.)

Miyopu kavram olarak bilmeyen kişilerle konuşurken, Raffaello'nun eseri gösterilip miyop insanlar yerine X. Leo gibi bakan insanlar denebilir. X. Leo gibi bakan insanlar konusunda tecrübe birikimi olan insanlar, ussal olarak anlamasalar bile bununla ne demek istendiği konusunda bir fikir edinebilirler. Böylece sanat eseri farklı kavramlarla, hatta belki de farklı mantıkla düşünen, bu bağlamda farklı akıllara haiz insanları birleştirerek diyalogun yolunu açar.

Raffaello'nun zamanından farklı olarak günümüzde miyoba daha sıklıkla her topluluk katmandan insanda rastlanıyor. Ayrıca, onun zamanında kaç kişi X. Leo'nun bu resmini görmüştür. Görenlerden kaçını bunun miyopluğun bir resmi olduğunu da fark etmiştir. Zaten günümüzde, miyopluğun farkı dereceleri, çeşitli ölçümler sonucunda bilimsel olarak saptanıyor. Temel eğitimin yaygınlığı, miyop olan çocukların erken bir dönemde saptanmasını sağlıyor. Ne gerek var resme diye düşünülebilir.

Trouble with the Curve

Clint Eastwood, 2012’de çekilmiş olan “Trouble with Curve” adlı filmde beyzbol için yetenekli çocukları bulup büyük takımlara kazandıran ve artık ciddi görme sorunu yaşamaya başlayan birini canlandırıyor. Bir sahnede beyzbol karşılaşmasını izleyen sıradan biri gibi görünüyor. Halbuki dikkatle seyretmiyor; seyretmeye, görmeye çalışıyor. Biz onun karşılaşmayı seyretmesini seyrettiğimizde, zihninde, ruhunda ya da kısaca içinde belirenleri tecrübe edemeyiz. Ondan başkası tecrübe edemez. İçseyredistir başkasına aktarılamaz. Film, bize onu seyrettirirken yer yer de onun içseyredişini yansıtıyor.

Miyopluk X. Leo resminde görülebileceklerden yalnızca biridir. Daha bir çok öge taşıyan bir içseyredistir, bugün bile uzun uzun seyredilebilir. Miyopluk bakımından sağladığı çok da önemli değildir. “Trouble with Curve” yeni yeni beliren, çoğumuzun pek de farkında olmadığı, tıbbi adı ve bununla birlikte bilimsel açıklamaları varolsa da miyopluktan farklı

olarak uzmanları dışında pek de bilinmeyen bir görme sorununu bize fark ettiriyor. Çoğumuz büyük olasılıkla filmde Clint Eastwood'un canlandırdığı karakter kadar uzun yaşayacağız ve benzer bir sorunla karşılaşacağız. Bu sorun, bize bilimsel olarak betimlense bile, aklımızda kalır mı? Aklımızda kalsa, ortaya çıktığında, aklımıza gelir mi? Aklımıza geldiğinde iş işten geçmiş olabilir mi? Bilemeyiz. Film, bu konuda doğrudan içseyrediş oluşturarak daha sonra sorunla karşılaştığımızda hızlı tepki vermemizi sağlayacak biçimde neredeyse tecrübeye özdeş bir birikime katkı yapıyor. İçseyrediş oluşturacak eserler vermek olarak en geniş anlamıyla sanat işlevini yitirmez.

İstanbul ağrısı

kanatları parça parça bu ağustos geceleri

yıldızlar kaynarken

şangır şungur ayaklarımın dibine dökülen

sen

eğer yine istanbul'san

yine kan köpüklü cehennem sarmaşıkları büyüteceğim

pancak pancak şiirler tüküreceğim

demek yine ben

limandaki direkler ormanında bütün bandıralar ayaklanıyor

kapı önlerinde boyunlarını bükmüş tek tek kafiyeler

yahudi sokaklarını aydınlatan telaviv şarkıları

mavi asfalta çökmüş

diz bağlıyor

eğer sen yine istanbul'san

kirli dudaklarını bulut bulut dudaklarıma uzatan

sirkeci garı'nda tren çığlıklarıyla bıçaklanıp

intihar dumanları içindeki haydarpaşa'dan

anadolu üstlerine bakıp bakıp

ađlayan
sen eğer yine istanbul'san
aldanmıyorsam
yakaları karanfilli ibneler eğer beni aldatmıyorsa
kulaklarımdan kan fışkırıncaya kadar
yine senin emrindeyim
utanmasam
gözlerimi damla damla kadehime damlatarak
kendimi yani řu bildiđim atilla ilhan'ı
zehirleyebilirim

sonbahar karanlıkları tuttu tutacak
tarlabaşı pansiyonlarında bekarlar buğulanıyor
imtihan çığlıkları yükseliyor üniversite'den
tophane iskelesi'nde diesel kamyonları sarhoř
direksiyonlarının koynuna girmiş bıçkın şöförler
uykusuz dalgalanıyor

ulan istanbul sen misin
senin ellerin mi bu eller
ulan bu gemiler senin gemilerin mi
minarelerini kurdan gibi dişlerinin arasında
liman liman götüren
ulan bu mazot tüküren bu dövmele gemiler senin mi
akşamlar yassıldıkça neden böyle devleşiyorlar
neden durmaksızın imdat kıvılcımları fışkırıyor
antenlerinden
neden
peki istanbul ya ben

ya mısralarını dört renkli duvar afişleri gibi boy boy
gümrük duvarlarına yapıştıran yolcu abbas
ya benim kahrım
ya senin ağrın
ağır kabaralarla uykularımı ezerek deliksiz yaşattığın
çaresiz zehirle kusan çılgın bir yılan gibi
burgu burgu içime boşalttığın
o senin ağrın
o senin

eğer sen yine istanbul'san
yanılmıyorsam
koltuğumun altında eski bir kitap diye götürmek istediğim
sicilyalı balıkçılara marsilyalı dok işçilerine
satır satır okumak istediğim
sen
eğer yine istanbul'san
eğer senin ağrınsa içneli beşik gibi her tarafımda hissettiğim

ulan yine sen kazandın istanbul
sen kazandın ben yenildim
kulaklarımdan kan fişkırıncaya kadar
yine emrindeyim
ölsem yalnız kalsam cüzdanım kaybolsa
parasız kalsam tenhalarda kalsam çarpılsam
hiç bir gün hiçbir postacı kapımı çalmasa
yanılmıyorsam
sen eğer yine istanbul'san
senin ısıklarınsa kulaklarıma saplanan bu ısıklar

gözbebeklerimde gezegenler gibi dönen yalnızlığımdan
bir tekmede kapılarını kırıp çıktım demektir

ulan bunu sen de bilirsin istanbul
kaç kere yazdım kimbilir
kaç kere kirpiklerimiz kasaturalara dönmüş diken diken
1949 eylül'ünde birader mirc ve ben
sokaklarında mohikanlar gibi ateş yaktık
sana taptık ulan
unuttun mu
sana taptık

Attila İlhan

Gerek miyopluk örneğinde, gerek yaşlılıkta oraya çıkan görme sorunu örneğinde doğrudan gözleme karşılık gelen içseyrediş söz konusudur; olgusal olarak nitelenebilir. Sevinç, üzüntü ve benzerlerinin içseyredilişiyse duygusaldır. X. Leo'nun resmine bakıldığında heybetli bir şeyle karşılaşıldığında hissedilen duygu oluşuyor. "Troble with Curve"de çaresizliğin aciliyet duygusuyla insanı daralttığı ama sabır edildiğinde aşıldığı, aciliyet duygusunu alt edip sabretmenin gönül ferahlığı getirdiği hissediliyor. Her iki eser de seyredende ne olgusal ne de duygusal bir gerçekliğe karşılık gelen hayali içseyredişler de oluşturuyor. Sanat eserinin, içseyredişin olgusal, duygusal ve hayali olmak üzere her üç türünü de oluşturması gerektiğini düşünüyorum. Ağırlıkları eserden esere değişse de bu üçünden birinin bile eksikliği ciğ bir tat veriyor, itici oluyor.

Çok raslanan, sıradanlaşmış öğelerden oluşan eserlerse yavanlık hissi veriyor. (Bknz.) Özgünlük eseri etkileyici yaparken yavanlık itici kılıyor. Ciğliğin yanı sıra yavanlık da eserin sanatsal niteliğini -ortadan kaldırmıyorsa- tartışmalı hale getirir.

İçseyredişin üç türünü de oluşturması, ciğ ya da yavan olmasa da bir eseri hemen sanat

eseri haline getirmez. Birinin çok beğendiği söz, iki kişi için anlamı olan, onları heyecanlandıran söz, hemen sanat eseri olmuyor. Sanat öznellik ya da özneler arasılıkla açıklanamaz. Topluluklar ve dönemler aşırı olduğunda sanatsallaşüyor eser. Akıl farklılıklarına takılmadan, topluluklar ve dönemler aşırı içseyrediş oluşturan eserler vermektir sanat.

Akıl, benzer temeller üzerine kurulmamışsa diyalogu engelleyebilir; sanatsa her halikârda diyalogu açar. Örneğin onyıllardır, İstanbul'u dışarıdan duymuş, hissetmiş ama ne olduğunu kavramayamamış, İstanbul'da yaşamak isteyen ancak İstanbul'a geldiğinde İstanbul'da yaşama olanağı bulamayan "İstanbul seçmeni" İstanbul'da yaşadığı konusunda aldatılıyor. İstanbul salt üzerinde yaşanılacak herhangi bir mekân değildir, zamanın belli bir biçimde akışıdır. Ecnebilerin Türkçe konuşan, oyun bozan, mızıkçı ajantaları, İstanbullulara elit yani "yabancı köpek" diye hakaretler yağdırırdurur. Halbuki insanı sevmeyen İstanbul'u göremez. İstanbullular görmekle kalmadı; o kadar sevdi ki İstanbul'u herkes gelsin, herkes burada yaşasın istedi. Şiirler yazdı, şarkılar besteledi, resimler yaptı, fotoğraflar filmler çekti. Aldatılan "İstanbul seçmeni"nin içinde bulunduğu halde içinde olamadığı İstanbul'a ulaşabilmesi için içindeki engelleri aşp İstanbullularla diyaloga geçmesi gerekiyor. Varolan örülü ilişkiler ağında ussal sözün engel olduğu diyalogu ancak sanat açar.

